

חבל נחלתו

סימן כ

זמן הדלקת נרות חנוכה

השו"ע והמג"א שמצותה מצאת הכוכבים. המנהיג (הל' חנוכה) כתב ששקיעת החמה הנאמרת כאן היא צה"כ – "משתשקע החמה כשקיעת חמה דתענית, דאמר שמואל כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמיה תענית, דהוא צאת הכוכבים דמעלות השחר ועד צאת הכוכבים יממא הוא כדכתיב קרא בעזרא ומייתין להו בריש ברכת, דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ה' מילין כדאמר בפסח שיני וחזי כשרגא בטיהרא וליכא פרסומי ניסא אלא משקיעת החמה הראשון ואילן. אב"ן".

וכן בהגמ"ר (שבת פ"ב סי' תנה) כתב: "מצותה משתשקע החמה פי' מסוף שקיעת החמה דהיינו צאת הכוכבים דשרגא בטיהרא לא מהני וכן הא דאמרין (תענית יב ע"א) כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמיה תענית היינו נמי צאת הכוכבים..."

הגר"א כתב שידליק בשקיעת החמה ולפי שיטתו ששקיעת החמה עם התכסות גלגל החמה. והעיר כי אף לפי הרשב"א והר"ן מדליקים משקיעת החמה אולם מהשקיעה השניה וכפי דעתם שפסקו כר"ת.

וכן נראה מהרמב"ם (הל' מגילה וחנוכה פ"ד ה"ה) שמדליקים בשקיעה: "אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה לא מאחרין ולא מקדימין".

וכן כתב הריטב"א (שבת כא ע"ב): "ועיקר מצותה משתשקע החמה. פי' היה נראה כי סוף השקיעה דהיינו בין השמשות קאמר (=שקיעה שניה), דהכי משמע האי לישנא כדפירש ר"ת ז"ל בסוף פרקין (ל"ה א'), ומיהו ודאי אם רצה להדליק מתחלת השקיעה

א. השאלה מתפרטת לאור השיטות בענין שקיעת החמה וצאת הכוכבים, (והשיטות מבוארות באו"ח סי' רס"א בטור ושו"ע ונר"כ).

שתי שיטות הן: שיטת ר"ת (אותה פוסק השו"ע באו"ח סי' רסא) שישנן שתי שקיעות שקיעה ראשונה עם העלמות גלגל החמה, שקיעה שניה שזמנה כדי הליכת שלשה מיל ורבע אחרי השקיעה הראשונה (חמישים ושמונה וחצי דקות – עפ"י תרוה"ד סי' א, קסג, רכג, ושו"ע או"ח סי' תנט) וזמן זה הוא יום ומסוף בו תוספת שבת מחול על הקודש חלקו או כולו. מהשקיעה השניה בזמן של הליכת עוד שלשת רבעי המיל (שלוש עשרה וחצי דקות) – צאת הכוכבים, ובין השקיעה השניה לצאת הכוכבים בין השמשות.

השיטה השניה היא שיטת הגאונים והגר"א (ויש שבארו כן את שיטת הרמב"ם) ששקיעת החמה כשיטה הראשונה, ולאחר הילוך שלשת רבעי מיל צאת הכוכבים הבינוניים והוא לילה, וביניהם הוא בין השמשות, ואחר זמן הילוך שלשה מיל ורבע צאת הכוכבים הקטנים.

ובקצרה לשיטת ר"ת שתי שקיעות וצה"כ אחד, ולשיטת הגר"א שקיעה אחת ושני צה"כ. מכאן נתבונן בזמן הדלקת הנרות בחנוכה.

ב. לשון הגמרא בשבת (כא ע"ב) "מצותה משתשקע החמה", ונחלקו הראשונים באיזה זמן המדובר. האם בשקיעת החמה או בצאת הכוכבים. הרמב"ם הרשב"א הריטב"א והר"ן וכן הגר"א והפר"ח כתבו שמשקיעת החמה. אבל הטור, המנהיג וכ"פ

חבל נחלתו

ביציאת השבת א"א להחמיר ולהדליק
בצה"כ של שיטת הגר"א מפני שלפי שיטת
ר"ת מחלל את השבת!

ד. והאחרונים כתבו שלפי הנוהגים
כר"ת, במוצאי שבת שבחנוכה עליהם
להדליק לאחר צה"כ אליבא דר"ת.

כך כתב בשו"ת אגרות משה (חלק או"ח ד
סימן סב): "וכן במוצאי שבת אסור להדליק
נר חנוכה קודם החמשים מינוט ולאילו
שממתינין בכל מוצאי שבת עד אחר ע"ב
כפי הראוי לבני תורה ויראי השי"ת אין להם
למהר גם בשביל נר חנוכה ואינו כלום אף
כשנוהגין כהגר"א בכל דבר דגם בכל דבר
אם הוא לקולא לא שייך ליחידים לנהוג דהא
אינם תלמידיו שהורה להם, ותלמידיו לא היה
להם רשות להורות לאחרים כמפורש בהא
דחלב דאייתירא (פסחים נ"א ע"א) דרבב"ח
שהיה תלמיד ר' יוחנן ושאל מר' יוחנן וראה
איך שאכלו היה אוכל ג"כ דאייתירא, ולבנו
אמר שאסור לו לאכול משום שהוא לא היה
יכול להורות בזה אף לתלמידיו ולבני כיון
שלא היה יכול להכריע בעצמו וכדבארתי
בספרי דב"מ בשבת סימן י' ענף ב', וכן הוא
בכאן דתלמידי הגר"א כשלא הכריעו בעצמן
אלא מחמת שהורה להם רבן הגר"א יכולין
בעצמן לעשות אף לקולא אבל אין יכולין
להורות לאחרים, ורק כשכבר נעשה מנהג
באיזה עיר גם לקולא יש להורות כן במקום
הוא אבל היחיד אינו יכול לעשות לקולא
כהגר"א במקום שנוהגין כשיטה האחרת,
שלכן במוצאי שבת צריך להמתין עד אחר
שיהא צה"כ גם לר"ת שהיה במקומותינו
ביראפ אחר ע"ב מינוט, ובכאן לא פחות
מחמשים מינוט והממתנינים גם כאן ע"ב
מינוט אין להדליק גם נר חנוכה עד אותו זמן,
וכ"ש אצלינו שגם בכל יום מדליקין גם

מדליק, שאם לא כן נרות של שבת אימת
מדליק להו, אלא ודאי כדאמרן דכל זמן
שקיעת החמה שהנר אורו מבהיק זמנם
להדליק בברכה ולאפוקי קודם לכן". היינו
לשיטתו, מדליק בשקיעת החמה של ר"ת.

ויוצא שלסוברים שמדליקים נרות חנוכה
בשקיעה נחלקו האם בשקיעה ראשונה או
בשקיעה שניה המרוחקת ממנה קרוב
לשעה!

ג. אולם השאלה הקשה יותר היא
לסוברים כי מדליקים בצאת הכוכבים.

בימינו, המדליקים בצה"כ נהגו להדליק
נרות חנוכה בצאת הכוכבים אליבא
דהגר"א, היינו, זמן הליכה של שלושת
רבעי המיל אחר השקיעה הראשונה. אולם
זמן זה לא מופיע בראשונים! למ"ד בצה"כ
מדליקים בפשטות בצה"כ של ר"ת, זמן
הליכה של ארבעה מיל אחר השקיעה
הראשונה, כמבואר בטור ובספר המנהיג,
וא"כ כיצד הגענו להדלקה בצאת הכוכבים
לפי הגר"א שהוא מוקדם הרבה יותר.

ועוד, לא מצאתי מן הראשונים הסובר
סדר זמנים הוא כר"ת, שיאמר שמדליקים
בצה"כ של הגאונים והגר"א.

נמצא כי זמן זה הוא לכאורה מורכב על
שתי שיטות: מחד על צה"כ בנ"ח, ומאידך
על סדרי זמנים כשיטת הגר"א.

ביום חול או בערב שבת אין בכך בעיה
עקרונית וניתן לומר שהחמירו על הסוברים
מצה"כ שידליקו מצה"כ אליבא דהגר"א.
אולם אז צריכים לשים שמן עד לאחר
צה"כ אליבא דר"ת, היינו כשעתיים! ולא
מצאתי בפוסקים שהורו כן.

והשאלה קשה יותר במוצאי שבת, כיון
שכאן השיטות סותרות זו לזו, שצה"כ של
הגר"א הוא עדיין יום אליבא דר"ת וא"כ

חבל נחלתו

והאחרונים לעניין זמן שקיעת החמה וצה"כ. כתב: "והרב נחפה בכסף ח"א בביאורו לתוס' הרא"ם דף קנד סוף ע"ג כתב דגם בעיה"ק ירושלים ת"ו אתריה דמרן ב"י ז"ל לא נהגו כוותיה בהך דפסק כשיטת ר"ת. וכתב דבודאי שהוא מנהג קדום להתפשטות קבלת הוראות מרן ז"ל ולא קיבלנו עלינו הוראתו בפרט זה ע"ש".

נראה על כן שכיון שבירושלים נהגו עפ"י שיטת הגאונים והגר"א הן לקולא והן לחומרא ואף בערב שבת ובמוצאי שבת, גרם מצב זה את ההנהגה המיוחדת שנוהגים להדליק בצה"כ דהגאונים אע"פ שלא מצאתי מי מהראשונים שסובר שחובה להדליק בזמן זה (וע"ע באנ"ת ערך חנוכה פרק זמנה).

בשעה מאוחרת בלילה מאחר שהיכר הפרסום הוא לבני הבית".

וכן בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טז סימן ג ד"ה ויעוד) כתב: "וכן במוצש"ק הא הרבה טוברים בכזאת מעיקרא דדינא שלא להדליק באמת הנר חנוכה לפני עבוד שיטת ר"ת... וכן במוצש"ק יש לו לאחר באמת הדלקת נר החנוכה, אם לא שהתנה מתחילה במפורש שלא מקבל חומרת ר"ת כ"א רק בגזונא ששום מצוה ושום הידור מצוה לא תידחה מפני כך".

ה. אולם כל זאת לא יעזור לנוהגים להדליק בצה"כ דהגר"א גם במוצאי שבת, כי על מי מהראשונים סמכו בהנהגם זאת? ומצאתי בספר ארץ חיים (סתהון) באו"ח סי' רסא שהאריך במחלוקת הראשונים

סימן כא

זמן הבדלה בליל פורים שחל במוצאי שבת

א"א ז"ל משמע אע"פ שמבדיל בתפלה אסור במלאכה עד שיבדיל אפילו בלא כוס ויאמר בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול שצריך לומר הזכרת השם ומלכות וכן כתב בה"ג שצריך בה הזכרת שם ומלכות".

מתבאר כי לפי הראשונים כדי לעשות מלאכה במוצאי שבת אי"צ בהבדלה על הכוס אלא די בהבדלה בתפלה. ונחלקו הראשונים האם ברכת ההבדלה לפני עשית מלאכה צריכה להיות בשם ומלכות (בה"ג, רא"ש) או אפילו ללא שם ומלכות (רש"י). ונראה כי רב עמרם גאון מסכים עם רש"י, שהרי הבדלה שאנו אומרים בתפלה אינה כוללת ברכה, ודי בהזכרת ההבדלות ואי"צ בחתימת שם ומלכות.

שאלה

מתי ראוי להבדיל על היין בליל פורים שחל במוצאי שבת, האם לפני התפילה או לאחר שחוזרים מבית הכנסת – לאחר תפילה וקריאת מגילה?

תשובה

א. כתב הטור (או"ח סי' רצט): "אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל ומיהו אפילו לא אמר אלא בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול שרי. וכתב רב עמרם דוקא אם רוצה לעשות מלאכה קודם תפלה, אבל אחר תפלה אי"צ לברך אע"פ שלא הבדיל על כוס וכן פירש"י. ופירש עוד אפילו אמר המבדיל בין קודש לחול בלא ברכה שרי. אבל מלשון